

DORIVOR O'SIMLIKLAR VA ULARNI INSON HAYOTIDAGI O'RNI

Ergashboyeva Zulayho Bahtiyor qizi

Abu Ali ibn Sino nomidagi ixtisoslashgan maktabning

8- g sinf o'quvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada dorivor o'simliklarning inson hayotidagi o'rni, an'anaviy va zamonaviy tibbiyotda dorivor o'simliklarning ahamiyati, dorivor o'simliklardan samarali foydalanish, ularning xususiyatlarini, yetishtirish texnologiyasi, dorilar tayyorlash va davolash maqsadida qo'llanilishi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: an'anaviy tibbiyot, immunitet, damlamalar, malhamlar, madaniy o'simliklar.

Bugungi kunda dorivor o'simliklarga bo'lgan qiziqish tobora ortib bormoqda, butun dunyo pandemiyasida insonlar sog'lig'iga alohida e'tibor berishi, salomatlik sirlaridan xabardorligi ortishi, qarigan va surunkali kasalliklarga chalingan insonlar immun tizimini faollashtirish uchun tabiiy vositalarni afzal ko'rishi, tabiiy vositalarning mutloq zararsizligi va foydasi ushbu sohada ilmiy tadqiqotlarga investitsiyalar hajmining va xalqaro bozorlardagi dorivor o'simliklarga bo'lgan talabning keskin ortishiga sabab bo'ldi. Mamlakatimizda so'nggi yillarda dorivor va ziravor o'simliklarni rivojlantirishga, xususan tabiiy boyliklardan samarali va unumli foydalanishga katta ahamiyat berilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 10-apreldagi “Yovvoyi holda o'suvchi dorivori o'simliklarni muxofaza qilish, madaniy holda yetishtirish, qayta ishlash va mavjud resurslardan oqilona foydalanish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-4670-son qarori sohani tubdan rivojlanishining huquqiy asoslarini yaratib berdi. Ushbu qarordagi vazifalarni amalga oshirish natijasida dorivor o'simliklarni nafaqat tabiatda yovvoyi holda terib olish, balki madaniy holda plantatsiya usulida ko'paytirish va qayta ishlashni tashkil etish bilan shug'ullanuvchi fermerlar va tadbirkorlar soni ham sezilarli darajada ortib bormoqda. O'tgan davr mobaynida 9 ta dorivor o'simliklar yetishtirish klasterlari tashkil etilib, ular tomonidan moychechak, kovrak, limono't, qalampir yalpiz, qizilmiya, za'faron va boshqa dorivor o'simliklar yetishtirilmoqda. Ularning faoliyati natijasida o'tgan 2021-yilda 4 ta xorijiy davlatga 1,7 mln AQSH dollar qiymatidagi dorivor o'simliklar xom ashyosi va qayta ishlangan mahsulotlari eksport qilindi. Bugun sohaga e'tiborning ortishi hamda mavjud imkoniyatlardan oqilona foydalanish natijasida respublikada 100 dan ortiq turdagi dorivor o'simliklarga rasmiy tibbiyotda foydalanishga ruxsat berilgan bo'lib, ushbu dorivor o'simliklarning asosiy qismi tabiiy holda o'suvchi o'simliklar tashkil etadi. Ushbu tabiiy holda o'suvchi dorivor

o‘simliklarning xomashyo zahirasi chegaralangan bo‘lib, ularni muhofaza qilish, bioekologik xususiyatlarini o‘rganish, xomashyo zahirasidan to‘g‘ri foydalanish va ko‘paytirishning ilmiy asoslangan usullarini ishlab chiqish dolzarb muammolardan biridir. Shuning uchun, O‘zbekistonda farmatsevtika sanoatining ehtiyojlarini dorivor o‘simliklar xomashyosi bilan ta‘minlash, mahalliy florani yangi introdutsent o‘simlik turlari bilan boyitish va ularni yetishtirish texnologiyalarini ishlab chiqishni taqozo etmoqda. Xususan, 2020-yil boshida respublikaning barcha hududlarida jami 11,5 ming ga yer maydonida 27 turdagi dorivor o‘simliklar plantatsiyalari mavjud bo‘lgan bo‘lsa, 2021-yil davomida dorivor o‘simliklar plantatsiyalari 162 ta subyektlar tomonidan 15,8 ming ga yetkazilib, ichki va tashqi bozorlarda xaridorgir bo‘lgan 45 turdagi dorivor va ziravor o‘simliklarning 17,3 ming tonna xomashyosi yetishtirildi. Dorivor o‘simliklar madaniy plantatsiyalarining kengayib borishi va ishlab chiqarish hajmlarining ortishi bilan birgalikda sohaning eksport salohiyati kuchaytirilmoqda. 2020-yil yakunida 29 ta xorijiy davlatga 16,0 ming tonnadan ortiq 50,0 mln AQSH dollari qiymatidagi dorivor o‘simliklar xomashyosi va qayta ishlangan mahsulotlari eksport qilingan bo‘lsa, 2021-yil yakuni bilan bu ko‘rsatkichda o‘shirib kuzatilib, dunyoning 37 ta davlatlariga 55 mln dollar qiymatidagi mahsulotlar eksporti amalga oshirildi. Eksport geografiasining AQSH va Yevropa davlatlari hisobiga ortib borishi sohaning imkoniyati katta ekanligidan dalolatdir. Shunigdek, faol qo‘llaniladigan dorivor o‘simliklar madaniy plantatsiyalarini yaratish uchun birlamchi urug‘chilikni yo‘lga qo‘yish va onalik ko‘chatzorlarini tashkil etish sohaning tub ildizi bo‘lib, bugungi kunda 16 ta subyektlar tomonidan 22 turdagi dorivor va ziravor o‘simliklar urug‘ va ko‘chatlari yetishtirilmoqda.

Dorivor o‘simliklardan samarali foydalanish ularning xususiyatlarini, yetishtirish, tayyorlash va davolash maqsadida qo‘llanilishini tushunishni o‘z ichiga oladi. Sog‘lik va salomatlik uchun dorivor o‘simliklardan foydalanishda e‘tiborga olish kerak bo‘lgan asosiy jihatlari:

1. Identifikatsiya va xossalari: Dorivor o‘simliklarni to‘g‘ri aniqlash va ularning shifobaxsh xususiyatlarini, faol birikmalarini va sog‘liq uchun mumkin bo‘lgan foydalarini tushunish juda muhimdir. Botaniklar, o‘simlikshunoslar yoki sog‘liqni saqlash mutaxassislari bilan maslahatlashish o‘simliklar va ulardan foydalanish haqida bilim olishga yordam beradi.

2. O‘stirish va yig‘ish: Dorivor o‘simliklardan mol hosil olish uchun barqaror yetishtirish amaliyotiga rioya qilish kerak. Dorivor o‘simliklarni organik sharoitda yetishtirish, tuproq sifatini to‘g‘ri nazorat qilish va o‘z vaqtida yig‘ib olish o‘simliklar tarkibidagi shifobaxsh moddalarni maksimal darajada saqlab qolishga yordam beradi.

3. Tayyorlash va qayta ishlash: O‘simliklarning dorivor xususiyatlarini saqlab qolish uchun to‘g‘ri tayyorlash usullari muhim ahamiyatga ega. Quritish, maydalash,

ekstraksiya qilish, infuziya yoki qaynatish kabi usullardan choy, damlamalar, ziravorlar yoki malhamlar kabi o'simlik vositalarini tayyorlash mumkin.

4.Qo'llash usuli va dozasi: Dorivor o'simliklarning to'g'ri dozasi va qo'llanilishini tushunish xavfsiz va samarali foydalanish uchun juda muhimdir. Malakali o'simlikshunos yoki tibbiy yordam ko'rsatuvchi provayder bilan maslahatlashish insonlarni yoshi, salomatlik holati va shaxsiy ehtiyojlar kabi omillarga asoslangan to'g'ri dozani aniqlashga yordam beradi.

5.Xavfsizlik va nojo'ya ta'sirlar: Dorivor o'simliklar tarkibida shifobaxsh moddalar bo'lsa-da, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nojo'ya ta'sirlardan xabardor bo'lish muhimdir. Mutaxassislardan maslahat olish shu kabi nojo'ya ta'sirlarni kamaytirishga va oldini olishga yordam beradi.

6.Qoidalar va sifat nazorati: Ko'pgina mamlakatlarda o'simlik mahsulotlarini ishlab chiqarish, etiketlash va sotishni qoidalar tartibga soladi. Dorivor o'simlik mahsulotlarining sifat standartlariga javob berishi, ortiqcha qo'shimcha moddalardan xoli bo'lishini ta'minlash iste'molchi xavfsizligi uchun juda muhimdir.

7.An'anaviy tibbiyot bilan integratsiya: dorivor o'simliklardan foydalanishni an'anaviy sog'liqni saqlash amaliyotlari bilan integratsiyalash salomatlikka yaxlit yondashuvni taklif qilishi mumkin. O'simlikshunoslar, naturopatlar va sog'liqni saqlash provayderlari o'rtasidagi hamkorlik individual sog'liq ehtiyojlariga moslashtirilgan keng qamrovli yordam ko'rsatishi mumkin.

Xulosa: Bugungi kunda tabiiy dori vositalarini ishlatish, dorivor o'simliklarni madaniylashtirish va xom ashyosini ko'paytirishga katta e'tibor berilmoqda. Dorivor o'simliklar – bu xalq tabobatida, tibbiyotda yoki veterinariya amaliyotida, profilaktika va davolash maqsadida ishlatiladigan o'simliklarga aytiladi. Xalqaro tabiatni qo'riqlash ittifoqi (IUCN) ma'lumotiga ko'ra, tibbiyotda 21 mingga yaqin dorivor o'simliklar ishlatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. "Yovvoyi holda o'suvchi dorivor o'simliklarni muhofaza qilish, madaniy holda yetishtirish, qayta ishlash, va mavjud resurslardan oqilona foydalanish chora - tadbirlari to'g'risida" (Qonun hujjatlari milliy bazasi, 11.04.2020 - y., 07/20/4670/0414 - son)

2.Акопов И.Э. Важнейшие отечественные лекарственные растения и их применение.-Т.:Медицина, 1990

3.М.А.Жо'rayeva., Dorivor o'simliklar atlas (o'quv qo'llanma)- Toshkent., Noshir nashriyoti- 2019

4.Q.H. Haydarov, Q. H.Hojimatov —O'zbekiston O'simliklari — Toshkent 1992.

5.V.Karimov, A.Shomahmudov — Xalq tabobati va zamonaviy ilmiy tibda qo'llaniladigan shifobaxsh o'simliklar — Toshkent 1993

6.Холматов Х.Х., Ахмедов У.А., Фармакогнозия: дарслик, Тошкент, Ибн Сино номидаги НМБ, 1995.